

Makaleler

Articles

TÜRK SANATI TARİHİNDE KALKANDELEN (TETOVA) ALACA CAMİİ HAZİRESİ'NDEKİ OSMANLI ŞÂHİDELERİ

Gül TUNÇEL*

Özet

Türk sanatında önemli bir konuma sahip mezar geleneği, büyük boyutlu anıtsal mimari yapılar yanı sıra, çoğu sanat eseri hâlindeki binlerce şâhîde ile günümüze kadar sürdürülmüştür. Bilindiği gibi mezar taşları, hem kitâbe bilgilerini günümüze aktaran tarihi birer belge hem de sanat Tarihi bakımından, dönemin süsleme programına paralel değerli malzeme sunan kültür varlıklarımızdır. Buna rağmen bu eserlere gereken hassasiyet gösterilmemekte hatta bunların büyük bir kısmının cehalet, bilinçsizlik ve ihmal sonucu günümüze ulaşmadığı görülmektedir. Kalkandelen, Osmanlı Dönemi'nde Balkanlar'daki en önemli merkezlerden birisidir. Kalkandelen'deki (Tetova) Alaca Camii, Makedonya'daki dini yapılar içinde gerek mimari, gerekse süsleme özellikleri bakımından özel bir konuma sahiptir. Kalkandelen (Tetova) Alaca Camii hazîresi, çok büyük bir alanı kaplamasına rağmen ne yazık ki sadece yedi adet şâhîde günümüze ulaşabilmiştir. Bu çalışmamızda, fotoğrafları çekilerek ve ölçüleri alınarak belgelenen her bir eser malzeme, işleniş niteliği, form, yazı ve bezeme özellikleri bakımından ayrıntılı bir biçimde incelendikten sonra Anadolu ve Balkanlar'daki Osmanlı şâhîdeleri ile mukayeseleri yapılarak Türk sanatındaki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kalkandelen, Alaca Camii, mezar taşı, bezeme, sanat

THE GRAVESTONES IN THE KALKANDELEN (TETOVA) ALACA MOSQUE IN TURKISH ART

Abstract

Cemetery tradition, which has an important place in Turkish Art has continued till today through thousands of tombstones most of which are considered as works of art along with big dimensioned, monumental architectural structures. As it is known, gravestones are historical documents which transfer information of inscriptions to the present day and provide art history as well as information and material in parallel to the decorative program of its period. Even so, the necessary precision to these works isn't shown and because of ignorance, oblivion and negligence, some of them can't be preserved till the present. Kalkandelen (Tetova) was an important center in the Balkan in the Ottoman Period. The Alaca Mosque in Kalkandelen (Tetova) is the most remarkable religious building in Macedonia because of its decorative features and architecture. Although the graveyard of the Alaca Mosque has a huge area, it has only seven gravestones preserved. In this study, after documenting these

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Ankara/Türkiye, gtuncel@gazi.edu.tr

art works by taking their pictures and measurements; the material, form and ornamental features of these gravestones were examined in detail. So, a comparison between the Ottoman gravestones in the Balkan and in Anatolia could be made for placing these art works into Turkish art.

Keywords: Kalkandelen, Tetovo, Alaca Mosque, tombstone, decoration, art

Giriş

Kalkandelen, dini ve kültürel hayat bakımından Balkanlar'daki canlı ve önemli bir Osmanlı şehridir. Buna işaret eden unsurlardan birisi, günümüze kadar yaşayan, Harâbâtî Baba Tekkesi'ni¹ oluşturan külliyeinin yanı sıra, başta Alaca Camii² olmak üzere diğer dini eserlerdir. Bu binalarla birlikte hazîrelerinde mevcut mezartaşları da tarihi birer belge niteliğinde olmasına rağmen büyük bir kısmı ortadan kalkmış durumdadır.³ Makalemiz çerçevesinde günümüze ulaşan Kalkandelen (Tetova) Alaca Camii⁴ hazîresindeki yedi adet şâhide,⁵ sanat tarihi açısından incelenip dekoratif özellikleri ve kitâbe metinleri⁶ kronolojik bakımdan değerlendirilerek Türk sanatı Tarihindeki yerleri belirlenmeye çalışılmıştır.

Kalkandelen (Tetova) Alaca Camii Hazîresi'ndeki Mezartaşları⁷:

Ş.1 Mermer şâhidede paralel kenarlarla uzanan plaka görünüşündeki gövde, yukarıya doğru hafifçe daralarak yükselen boyun sonrasında püsküllü fes biçimde başlıkla taçlanır (Fotoğraf: 1, 2).⁸

Gövde yüzeyinde yer alan yazı metni üstten, yatay doğrultuda uzanan bir çift profil kuşağının orta kısımda oluşturduğu basık kemer formu ile yanlardan ise, oldukça plastik işlenmiş bir silme ve bunun dışındaki bir çift ince profil arasında birbirine eklenmiş "C-S" kıvrımlı yaprak frizi ile konturlanmıştır. Bu bordürü dıştan kuşatan yüzey şâhide kenarlarını belirleyen balıksırtı şeklinde taranmıştır.

Kitâbe metni, çevresi tıraşlanan harflerle birbirine paralel satırlar hâlinde kabartılmıştır. Kitâbe yukarıdaki gövde yüzeyinde eksene yerleştirilmiş vazodan yükselen stilize bitkisel bir tasvir ile bunun her iki tarafında simetrik konuma sahip "C-S" kıvrımlı barok dallar zeminden kabartılarak işlenmiştir. Başucu şâhidesinin kesik koni görünüşündeki fes yüzeyinde, püskülden başka herhangi bir dekoratif unsura yer verilmemiştir.

Kitâbe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hû

1- *Âh abd Âh elinden bu hakkâ cû feleğîn*

2- *Kimi ağlatmadı fânî yaşmudur ide yeli*

3- *Merhamet nev'indi kalbinde Hüdâ-yı müteâl*

- 4- *Nurunu gördü cihan içre vefata sinin-i veli*
 5- *Yar idi cürmü aceb böyle ihvân*
 6- *gençliğine hasret ile gitti Ali Efendi*
 7- *Ali Ebu Ahmed ... ismi gam bildi denizli (?)*
 8- *alasından uçdu heşte bülbülü*
 9- *İrciî emrine gûş eyleyincik göçdi hemân*
 10- *hasretli*
 11- *Gözümün yaşı ile bir yüzü saba rayhın*
 12- *Genç idi şir-i ecel çeşmine düşdü Ali*
 Sene 1261
 Ali İbn Mehmed ruhiçun

Ş.2 Mermer mezar taşında, yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka biçimindeki gövde, bir boyunla fes görünüşündeki başlığa bağlanır (Fotoğraf: 3, 4).⁹

Yazı metnini üstten sınırlandıran bir çift sathi profil, orta kısımda basık kemer formunu almıştır. Yanlardan ise içteki plastik, dıştaki sathi bir profil çiftinden sonra testere dişi biçimindeki frizle kuşatılmıştır. Bu bordürle taş kenarına kadar olan yüzey boş bırakılmıştır. Kitâbe metni, birbirine paralel silme kuşakları ile meydana getirilen pano şeklindeki yüzeylere satırlar hâlinde kabartılmıştır. Metnin bulunduğu gövde yüzeyi toprak altında kaldığından alttaki satırlar okunamamaktadır. Kitâbenin yukarısındaki gövde, taş kenarlarında düz yüzeyli enli bir profille sınırlanmıştır. Buraya, merkezdeki yarım daireden etrafa ışınal şekilde dağılan uzun yaprak motifleri yerleştirilmiştir. Eserde fes yüzeyinde püskülün haricinde herhangi bir süs unsuru yer almaz.

Kitâbe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

- Hüve'l – hallâku'l-bâkî*
 1- *Ah-ı sadâm kibriya ... ânın*
 2- *Zafer iken gevher-î nazenesini aldı felek*
 3- *Nişanesini öldürürseler idi.....*
 4- *Ali'nin*

Ş.3 Mermer mezar taşında paralel kenarlarla uzanan plaka görünüşündeki gövde, yukarıya doğru yükseldikçe daralan bir boyunla püsküllü fes görünüşündeki başlığa bağlanır (Fotoğraf: 5, 6).¹⁰

Gövde cephesinde kitâbe metni, köşeleri yuvarlatılmış bir dörtgen çerçeve içine alınarak birbirine paralel profillerin meydana getirdiği panolar içine zeminden kabartılan harflerle yazılmıştır. Bugünkü hâliyle taşın alt kısmı toprağa gömüldüğünden kitâbe satırlarının tamamı açıkta değildir.

Kitâbe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

1-.....

2- *El-fakir ila rabbihî el-Bîrî*

3- *Ali Beğ bin Kalkanzâde*

Ş.4 Mezar taşının yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka biçimindeki gövdesi, ince bir silme ile meydana getirilen bir boğumdan sonra üstte barok karakterli stilize çiçek buketinden oluşan bir tepelikle taçlanmıştır.¹¹ Dıştan, bir kemer formu çizen tepelik yüzeyine, merkezdeki çintemani şeklinde üç adet top çiçekten etrafa ışınsal görünüşle dağılan aşırı derecede stilize edilmiş uzun yaprak motifleri yerleştirilmiştir (Fotoğraf: 7, 8).

Kitâbe metninin yer aldığı gövde yüzeyini her iki yandan sınırlandıran bordür, üst orta kısımda basık kemer formunu almış, yüzeyi de testere dişi biçiminde bezenmiştir. Kemer köşeliklerine de simetrik bir konumla yerleştirilen barok karakterli yapraklarla dolgu yapılmıştır.

Kitâbe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

.....

.....

.....

.....

- *Üsküb Belediye Reisi*

- *Hasan Efendi'nin Kerimesi*

- *Hatun Ruhiçun*

Ş.5 Başucu şâhidesinin, yukarıya doğru genişleyerek yükselen gövdesi, boyun formunda daralarak üstte püsküllü fes biçiminde bir başlıkla sonlanır (Fotoğraf: 9, 10).¹²

Mezar kitâbesi, her iki yandan testere dişi biçiminde frizin oluşturduğu bir bordürle, üst kısımda ise düz yüzeyli ince bir silmenin orta kısımda meydana getirdiği basık kemer profili ile sınırlanmıştır. Yazı, yatay bordürler arasındaki panolar hâlinde görünen yüzeylere zeminden kabartılarak yazılmıştır.

Kitâbe ile boyun arasında kalan yüzeyin merkezine stilize bir palmet ile bunun iki tarafına simetri teşkil edecek şekilde yerleştirilen "C-S" kıvrımlı barok dallar zeminden kabartılarak işlenmiştir.

Kitâbe metninin Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

El-hükmü li'llâh
1- *Cihana geldim dost gibi*
2- *Uçub gittim kuş gibi*
3- *El-merhum Kenân*
4- *Beğ bin Emin Beğ*
Ruhiçun fâtiha
Sene 13.. (13...)

Ş.6 Mermer şâhidenin yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka görünüşündeki gövde yüzeyinin üzerindeki boynun büyük bir bölümü ile tepelik kısmı kırıktır (Fotoğraf: 11, 12).¹³

Kitâbe, üstten yatay doğrultuda uzanan çift kademeli profil kuşağının orta bölümde meydana getirdiği basık kemer şeklinde bordürle kuşatılmıştır. Diğer iki yandan ise, iki silme kuşağı üzerine oturan testere dişi biçimindeki friz ile çerçevelenmiştir.

Kitâbe metni, harflerin etrafındaki zemin çukurlaştırılarak birbirine paralel satırlar hâlinde kabartılmıştır. Bugünkü hâliyle taşın alt kısmı zemine gömüldüğünden kitâbe satırlarının tamamı açıkta değildir.

Kitâbe metnini Latin harfleriyle yazılışı şu şekildedir:

Hüve'l-bâki
1- *El-merhûm*
2- *El-mağfûr Hacı*
3- *Nehyihan (?)*
4- *Mola Yunus*
Ruhîçun

Ş.7 Başucu şâhidesinde yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen plaka görünüşündeki gövde, üstten iri bir yıldız motifi ile kuşatılmıştır (Fotoğraf: 13, 14).¹⁴

Kitâbe metnini her iki taraftan sınırlayan düz yüzeyli silme üzerine oturan testere dişi görünüşündeki friz, yazıyı, üstten sivri kemer formuyla kuşatır. Bu kemer formunun dış yüzüne, boğumlu dal üzerinde stilize çiçek motifleri kabartılmıştır.

Yazı, birbirine paralel silme kuşakları ile meydana getirilen pano biçimindeki yüzeylere zeminden kabartılarak işlenmiştir. Başlangıç satırları üçgen görünüşündeki niş içine alınmıştır.

Tepelik yüzeyine on yedi kollu iri yıldız motifi kabartma olarak işlenmiştir. Yıldız motifinin alt kolları hizasında uzanan yüzey, iki yandan uçları dışa dönük “C” şeklinde kıvrımlı birer yaprakla sınırlanmıştır.

Kitâbe metninin Latin harfleriyle yazılışı şekildedir:

Hüve'l-hayyü'l-bâkî

Kulli nefsin zâikatü'l-mevt

1- *Beni kıl mağfîret ya rabbi Yezdân*

2- *Bi-Hakk-ı arş-ı ve kürsü nur-ı Kur'an*

3- *Genç yaşda gelub bu mezarın gören ihvan*

Sonuç

Kalkandelen Alaca Camii hazîresinde yedi adet mezar taşı tespit edilmiştir. Şâhidelerin bir adedinde mezar kitâbesi üzerinde tarih vardır (§.1, H.1261/M.1845-46) ancak 6 adet eserin alt bölümü toprağa gömülü olduğundan tarihleri okunamamıştır.

Malzeme bakımından mezar taşlarının tamamı mermer kullanılarak yapılmıştır.

Form açısından eserler, kendi içinde farklılık göstermektedir. Tamamı plaka biçiminde gövdeye sahiptir. Ancak, iki adet şâhîde (§.1, §.3) paralel kenarlarla, beş adet eserde (§.2, §.4, §.5, §.6, §.7) yukarıya doğru hafifçe genişleyerek yükselen bir gövde formuna sahiptir.

Eserlerden dört tanesi (§.1, §.2, §.3, §.5) püsküllü fes¹⁵ biçiminde bir başlıkla, bir tanesi (§.4) barok karakterli stilize çiçek buketi, bir adedi de (§.7) iri bir yıldız motifi görünüşündeki rozetle taçlanmıştır. Bir adet şâhidinin (§.6) tepelik bölümü kırık olduğundan formu hakkında bilgi sahibi olunamamaktadır.

Boyun, şâhidelerin çoğunda (§.1, §.2, §.3, §.5, §.6) gövdeye bağlantı yerinden, tepeliğe doğru daralarak yükselmektedir. Bir adet eserde (§.4) boyun, tepelikte gördüğümüz çiçek buketinin boğumu biçiminde verilmiştir. Bir başka şâhîde de (§.7), boyun ünitesi mevcut değildir. Ancak gövde üzerinde yer alan yıldız biçimindeki motif, iki yandan adeta boyun görevi gören uçları dışa dönük “C” şeklinde kıvrımlı birer yaprakla sınırlanmıştır.

Kalkandelen (Tetova) Alaca Camii hazîresindeki mezar taşlarının tamamında gövde yüzeyi kitâbe metnine ayrılmıştır. Yazı, eserlerin dördünde (§.2, §.3, §.5, §.7) sathi görünüşlü düz silmelerin meydana getirdiği panolar içerisinde yatay sıralanan harflerle kabartılmıştır. Bunlardan birinde (§.7) üst satırların yer aldığı pano üçgen bir görünüş kazanmıştır. İki adet eserde (§.1, §.6) yazı, birbirine paralel satır-

lar hâlinde zeminden kabartılan harflerle yazılmıştır. Bir adet şâhidede (§.4) neredeyse gövdenin tamamını kaplayan yazı, soldan sağa meyilli silme kuşakları arasına kabartılan satırlarla düzenlenmiştir.

Şâhidelerin bir kısmında (§.1, §.2, §.5, §.6), yazı metni bir (§.5) veya iki kademeli (§.1, §.2, §.6) profil kuşağının üst orta kısımda meydana getirdiği basık kemer formu ile üstten sınırlanmıştır. Bir adet eserde (§.3) kitâbe, gövdenin büyük bir bölümünü kaplayacak şekilde kazınarak çukurlaştırılan yüzeye kabartılan harflerle işlenmiştir. Bir diğerinde (§.4) gövde yüzeyinin tamamını kaplayan yazı metni üstten yarım daire şeklinde sınırlanan bir pano üzerinde yer alır. Yarım silindir kesitli profil üzerine oturan testere dişi biçimindeki bordür, kitâbe metnini çepeçevre kuşatır. İncelediğimiz üç adet şâhidede (§.2, §.6, §.7) gövde yüzeyindeki yazı metnini iki yandan bir (§.7) veya birbirine bitişik bir çift profil (§.2, §.6) üzerine oturan testere dişi ya da fisto (§.5) şeklindeki friz sınırlandırır. Bir adet eserde (§.1) ise, içteki plastik, dıştaki sathi, iki silme kuşağı üzerine oturan “C-S” kıvrımlı yaprakların meydana getirdiği bordürle konturlanmıştır. Bunu dış taraftan kuşatan düz yüzeyli ince bir silme de şâhidinin taş kenarlarını belirleyen balıksırtı şeklinde taranmış bir yüzeyle birleşir.

Gövdede kitâbe metninin üzerinde yer alan yüzey, iki eserde (§.1, §.6) benzer süsleme programına sahiptir ve eksene yerleştirilen stilize bitkisel tasvirin iki tarafına uçları dışa dönük “C-S” biçimindeki profiller kazınmıştır. Bir eserde ise (§.5) yukarıdaki iki eser (§.1, §.6) ile benzer bir şema görülmekle birlikte daha yalın bir görüntü söz konusudur. Şâhidelerden birisinde (§.3) bu bölümde dekoratif unsura yer verilmezken, bir başka eserde (§.2) merkezdeki yarım daireden dışarıya doğru ışınal görünüşlü ince ve uzun yapraklarla süsleme yapılmıştır.

İncelediğimiz yedi adet şâhideden dördünde (§.1, §.2, §.3, §.5) yukarıya doğru hafifçe daralarak yükselen boyun, püsküllü fes biçiminde bir başlıkla taçlanır. Bir başka eserde (§.4) tepeliğin boyunla bağlantı yerini vurgulayan düz yüzeyli bir silme vardır. Burada dıştan, kemer formu çizen tepelik yüzeyine üst üste binmiş yapraklar üzerinde, çintemani görünüşündeki üç adet gonca ile stilize bitkisel bezeme yapılmıştır. Bir adet eser (§.7), diğerlerinden oldukça farklıdır. Tepelikte, kitâbe metnini üstten sınırlandıran ters “V” görünüşündeki bordürün, sivri noktasına teğet teşkil edecek şekilde on yedi kollu iri bir rozet yerleştirilmiştir. Bu rozetin alt kolları her iki yandan uçları dışarıya açılan “C” görünüşünde barok karakterli kıvrımlı iri birer yaprakla çerçevelenmiştir.

Kalkandelen (Tetova) Alaca Camii hazîresindeki şâhidelerin bir kısmında (§.2, §.3), bezeme ve kitâbe metni alçak kabartma, bazılarında da (§.1, §.4, §.5, §.6, §.7) daha plastik bir görünüş hâkimdir. Ayrıca yazı metinlerinde usta adı ve imzası

yer almadığından sanatçı kimlikleri hakkında bilgi edinilememektedir. Alaca Camii haziresinde tespit ettiğimiz şâhideler; malzeme, form, bezeme ve işleniş niteliği bakımından Anadolu'nun yanı sıra Makedonya'daki ve Üsküp'deki pek çok mezar taşı ile benzer özellikler sunmaktadır.

Hazirede yer alan dört adet mezar taşında (§.1, §.2, §.3, §.5) plaka görünüşündeki gövde yukarıya doğru daralan bir boyunla, püsküllü fes biçimindeki başlığa birleşir. Benzer özellikteki şâhidelere, Anadolu'da İzmir Hacı Mahmud Camii Haziresi'nde,¹⁶ Eyüp Sultan Türbesi Haziresi'nde,¹⁷ Eyüp Sultan Mehmet Vusûli Efendi Türbesi Haziresi'nde,¹⁸ Eyüp Camii çevresinde,¹⁹ İzmir Şemsi Baba Tekkesi yanındaki Hazirede,²⁰ Üsküp Alaca Camii Haziresi'nde,²¹ Üsküp Sultan Murad Camii Haziresi'nde²² rastlamaktayız.

Burada tanıtmaya çalıştığımız şâhidelerden birinde (§.7) birbirine paralel kenarlarla uzanan plaka biçimindeki gövde üstten dilimli iri bir rozetle taçlanmıştır. Bu motifin alt kolları her iki yandan, dışa dönük "C" kıvrımlı iri birer yaprakla konturlanmıştır. Eyüp Sultan Hz. Halid Türbesi Haziresi'nde bulunan bir mezar taşı,²³ gerek form gerekse bezeme özellikleri bakımından paralel özellikler göstermektedir. İri bir rozetle üstten taçlanan gövde yüzeyinde de yazı metni yerine kıvrık dal ve çiçeklerin yer aldığı ayakucu taşı da Eyüp Camii ve çevresinde²⁴ bulunmaktadır. Ayrıca Balkanlar'da da özellikle Üsküp Sultan Murad Camii Haziresi,²⁵ Üsküp İsa Bey Camii Haziresi²⁶ ile Üsküp Mustafa Paşa²⁷ Camii Haziresi'nde de, çok benimsendiğini gördüğümüz aynı form, malzeme ve dekoratif özellikleri yansıtan çok fazla sayıda şâhide tespit etmiş bulunmaktayız.

İncelediğimiz bir başka şâhidenin (§.4) paralel kenarlarla yükselen gövdesi, düz yüzeyli ince bir profille kuşatılan boğumdan sonra stilize çiçek buketinden oluşan bir tepelikle sonlanmıştır. Beypazarı Müzesi'nde bulunan bir şâhide,²⁸ Ayaş'ta Bünyamin Ayaş-î Hazretleri Camii Haziresi'ndeki bir şâhide,²⁹ Eyüp Sultan Mezarlığı'ndaki pek çok mezar taşı³⁰ ile ortak özellikler göstermektedir. Pertev Paşa Türbesi Haziresi'ndeki, gövdesi taş kenarlarında "S" biçimi profillerle konturlanan bir başka şâhidenin de üst bölümü Barok karakterli çiçek buketi şeklindedir.³¹ Gövde yüzeyi, zeminden kabartılan kıvrık dal ve yapraklarla bezeli bazı ayakucu şâhideleri de aynı şekilde tepeliğe sahiptir.³² Eyüp Sultan'da yer alan şâhidelerin bir kısmında da tepeliğe buket demeti yerine vazo içinden çıkan çiçekler, zeminden kabartılarak işlenmiştir.³³

Kalkandelen (Tetova) Alaca Camii Haziresi'nin büyüklüğü dikkate alındığında, burada çok daha fazla mezar taşının bulunması gerektiği anlaşılmakla birlikte günümüze sadece yedi adet ulaştığı görülmektedir. Varlığını sürdürebilen şâhideler ise Osmanlı İmparatorluğu sınırlarına dâhil Anadolu ve Balkanlar'da mevcut pek çok haziredeki mezar taşları ile ortak özellikler taşımakta ve her biri döneminin süsleme programına paralel üslup özellikleri sunmaktadır.

Sonnotlar

- ¹ Harâbâtî Baba Tekkesi hakkında bkz., M. İbrahimi.(1985) “Kalkandelen’deki Harâbâtî Baba (Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi” *Millî Kültür*, 49 (Temmuz 1985) Ankara: 55-60 (55). Haziresindeki mezar taşları hakkında bkz. G Tunçel.(2001). “Kalkandelen (Tetova) Harâbâtî Baba Tekkesi Haziresi’ndeki Mezar Taşları”, *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri (17-19 Mayıs 2000, Şumnu-Bulgaristan)*: Ankara:697-724
- ² Kalkandelen’deki Alaca Camii’nin “Paşa Camii” olarak da adlandırıldığına dair bkz., M. İbrahimgil. (1997). “Kalkandelen (Tetova) Alaca-Paşa Camii”, *Vakıflar Dergisi XXVI*, Ankara: 249-266.
- ³ Kalkandelen’deki cemaatin, yaşlı şahıslarından edindiğimiz şifâhî bilgilere göre, bir sel baskınında bu arazinin büyük bir kısmının toprak altında kaldığı, ortaya çıkarılabilen şahidelerin de rastgele dizildiği öğrenilmiştir.
- ⁴ Kalkandelen (Tetova) Alaca Camii’nin inşa tarihi belli değildir. Tarihlendirme konusunda bkz. M. İbrahimgil, (1997). 250, not 1 ve 2.
- ⁵ Haziredeki mezar şahidelerini tanıtırken Ş.1, Ş.2 vd. kısaltılması kullandık. Ayrıca mezar taşlarının ölçülerinin verilmesi sırasında, ilki yükseklik, ikincisi enidir. Ancak, yukarıya doğru genişleyerek yükselen şahidelerin alt bölümünün eni önce, yukarıdaki geniş kısmın eni sonra olmak üzere iki rakam gösterilmiştir. Daha sonraki rakamlarla belirtilen ölçü ise taşın kalınlığıdır.
- ⁶ Kalkandelen Alaca Camii haziresindeki şahidelerin kitâbe metinlerini okuyup, Latin harflerine çevirisini yapan sayın Prof.Dr. Abdülkadir Dündar’a yardımları için sonsuz teşekkürlerimi sunarım.
- ⁷ Mezar taşı kitâbelerinde yer alan yazılar hakkında bkz., U. Derman. (1975). “Mezar Kitâbelerinde Yazı Sanatımız”, *Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu Belleteni*, 49/329, İstanbul: 36-47; M. Haseki. (1976). Plastik Açılan Türk Mezar Taşları, İstanbul: 35-36; Ş. Boyraz. (2003). Türkiye’de Mezar Taşı Sözlüğü, Ankara.
- ⁸ Şâhîde ölçüleri: 130 x 50 x 5,5 cm; fes üst çevre: 86 cm.
- ⁹ Şâhîde ölçüleri: 59 x (26-28) x 4 cm; fes üst çevre: 41 cm.
- ¹⁰ Şâhîde ölçüleri: 45 x 26 x 4 cm; fes üst çevre: 40 cm.
- ¹¹ Şâhîde ölçüleri: 126 x (34,5-36,5) x 5 cm.
- ¹² Şâhîde ölçüleri: 70 x (19-23) x 12 cm.
- ¹³ Mevcut kısmın ölçüleri: 80 x (31-38) x 3 cm.
- ¹⁴ Şâhîde ölçüleri: 68 x (31-32,5) x 4 cm.
- ¹⁵ Fes özellikleri hk. bkz., S. Gül. (1998). Feshâne Fabrikası ve Halıları”, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (8-10 Mayıs 1998), İstanbul: 320-323 (.321, Resim 3). Fes tarihçesi ve tipolojisi için bkz. H. Çal. (2000). “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezar Taşlarındaki Başlıklar”, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler* (28-30 Mayıs 1999), İstanbul: 205-225 (211-213).
- ¹⁶ N. Ülker. (1998). “İzmir-Hacı Mahmud Camii Haziresi Mezar Kitâbeleri (XVIII ve XIX Yüzyıl)”, *V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I*, Ankara: 36, Foto 5; 38, Foto 15; 40, Foto 23; 41, Foto 24.

- ¹⁷ E. Güven. (2002). “Eyüp Sultan Türbesi Haziresi'nin Önemine Dair Bir İnceleme”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul: 234-239 (238, Foto 13; 239, Foto 19).
- ¹⁸ K. Biçici. (2000). “Eyüp Sultan Mehmet Vusûli Efendi Türbesi Haziresi”, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 490-501 (499, Foto 22).
- ¹⁹ Güvelizade Adem Bey'in fes biçimi tepelikle taçlanan başucu şâhidesi için bkz., T. Çoruhlu (ty), “Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Hançerli Lahitler ve Taş Sandukalar” *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul: 43-59 (56, sol üst köşedeki foto); Ayrıca T. Çoruhlu-Y.” Çoruhlu. (2000). “İstanbul'da Bulunan Gemici/Denizci Mezar Taşlarına Dair Bir Değerlendirme”, *Tarihi Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (5-7 Mayıs 2000)*, İstanbul: 76-89 (79, Foto 5); Gövdenin “C-S” şeklinde kıvrımlı dal ve yapraklarla sınırlandırıldığı fes biçimi başlığa sahip mezar taşı için bkz., T. Çoruhlu-Y. Çoruhlu, “İstanbul'da Bulunan ...”, 87, Resim 25.
- ²⁰ N. Ülker. (1997). “İzmir Yağhanelerdeki Mezar Kitâbeleri, (XIX ve XX. Yüzyıl)”, *IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı (26-30 Mayıs 1986)*, Ankara: 1-37 (31, resim 12).
- ²¹ Bkz., G. Tunçel. (2005). “Üsküp Alaca Camii Haziresi'ndeki Şâhideler”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.22, S.1 (Haziran 2005), 234, resim 8; 235, resim 11-13.
- ²² G. Tunçel. (2004). “Üsküp Sultan Murat Camii Haziresi'ndeki Mezar Taşları”, *Bilge*, 43/Kış, Ankara: 34, resim 7; 35, resim 10,11 başucu şâhidesi.
- ²³ Bkz., V. Çetintaş. (2000) “İstanbul Eyüp Sultan Hazreti Halid Türbesi Haziresi'nde Yer Alan Mezar Taşları Konulu Tezlerin Değerlendirilmesi”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 372-379 (375'de en üstte yer alan fotoğrafta, plaka görünüşündeki gövdeye ve rozet biçimindeki tepeliğe sahip mezar taşı).
- ²⁴ Bkz. T. Çoruhlu-Y. Çoruhlu, “İstanbul'da Bulunan Gemici/Denizci...”, 79 (resim 5'de ön planda duran sanduka biçimindeki mezarın baş ucu, ayakucu şâhideleri arasından görünen mezar taşı)
- ²⁵ Bkz., G. Tunçel. (2005). “Üsküp Sultan Murat Camii...”, 333, resim 4; 34, resim 5, 6; 36, resim 12.
- ²⁶ Bkz., G. Tunçel. (2005) “Üsküp İsa Bey Camii Haziresindeki Şâhideler”, *Erdem*, C.15, S.43 (Mayıs 2005), Ankara: 59-85 (81, resim 10); G. Tunçel. (2005). “Üsküp İsa Bey Camii Haziresi'ndeki Lahit şeklinde Mezarlar”, *Milli Folklor*, C.9, Y.17, S.66 (yaz/2005), Ankara: 105-115 (113, resim 5 ve 6, Lahit biçimindeki mezarların başucu şâhideleri).
- ²⁷ G. Tunçel. (2005). “Üsküp Mustafa Paşa Camii Haziresi'ndeki Mezar Taşları”, *Dini Araştırmalar*, C.7, S.21, (Ocak-Nisan 2005), Ankara: (282, resim 7,9 lahit biçimi mezarın başucu ve ayakucu şâhideleri).
- ²⁸ G. Tunçel. (2004). “Beypazarı Müzesi'ndeki Mezar Taşları”, *Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.44, S.2, Ankara: 267-284 (280, Resim 4).
- ²⁹ G. Tunçel. (2005) “Ayaş Mezar Taşları”, *Sanat Tarihi Dergisi, Yrd. Doç. Dr. Lale Bulut'a Armağan*, XIV/I (Nisan/2005), İzmir: 277-307 (300, Resim 10).
- ³⁰ Ö. Barışta. (ty). “Eyüp Sultan'dan Bazı Çocuk Mezar Taşları”, *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul: 172-180, (174, Fot.) No:3; 179, Fot.No:20); A. S. Açıkgözloğlu. (ty). “Eyüp Sultan'da

Ketebeli Mezar Taşları”, *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul: 202-205 (205, Fot. No:8); A. Tibet-E. Işın-D. Yemenici. (1996). “Yeni Kapı Mevlevihânesi”, *Cimetieres Et Traditions Funeraires Dans Le Monde İslamique, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Geleneği I*, Ankara: 223-281 (235, şekil 12).

- ³¹ Mehmet Rifat imzalı mezar taşı için bkz., H. Subaşı. (ty). “Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezar Taşı Kitâbelerinin Hat San’atı ve Tarihi Açısından Önemi”, *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul: 181-197 (196, Fot. No:41). Buket biçimi tepelikle taçlanmış gövdesi “C-S” biçimi plastik dal ve yapraklarla şekillenmiş Osmanlı çocuk mezar taşları hk. bkz., A. S. Açıkgözoğlu. (2002). “Eyüp Sultan Silüetinin Manevi Dış Amilleri”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul: 244-247 (246, Fot. 2).
- ³² Bkz., Ö. Barışta. 179 (Fot. No:18); A.S. Açıkgözoğlu, “Eyüp Sultan Silüetinin ...”, 245 (Fot. 1, Edirnekapı Mezarlığı’ndan Bir Mezar Taşı) ve 247 (Fot. 3, Eyüp Camii Haziresi’nden Mezar Taşı); S.Gülşen. (ty). “Eyüp’te Gömülü Sanatçı Mezarları”, *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul: 206-213, (208, sol üst köşedeki üç şahideden en sağdaki).
- ³³ V. Çetintaş, 374, sağ üst köşedeki fotoğraf; K. Biçici... 498, resim 20 (başucu ve ayakucu şahidesi).

Kaynakça

- Açıkgözoğlu, A. S. (ty). “Eyüp Sultan’da Ketebeli Mezar Taşları”, *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul: 202-205.
- Açıkgözoğlu, A. S. (2002). “Eyüp Sultan Silüetinin Manevi Dış Amilleri”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (11-13 Mayıs 2001)*, İstanbul: 244-247.
- Barışta, Ö. (ty). “Eyüp Sultan’dan Bazı Çocuk Mezar Taşları”, *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, İstanbul: 172-180.
- Biçici, K. (2000). “Eyüp Sultan Mehmet Vusûli Efendi Türbesi Haziresi”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 490-501.
- Boyras, Ş. (2003). *Mezar Taşı Sözlüğü*, Ankara.
- Çal, H. (2000). “İstanbul Eyüp’teki Erkek Mezar Taşlarındaki Başlıklar”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 205-225.
- Çetintaş, V. (2000). “İstanbul Eyüp Sultan Hazreti Halid Türbesi Haziresi’nde Yer Alan Mezar Taşları Konulu Tezlerin Değerlendirilmesi”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla III. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (28-30 Mayıs 1999)*, İstanbul: 372-379.
- Çoruhlu, T.-Çoruhlu, Y. (2000). “İstanbul’da Bulunan Gemici/Denizci Mezar Taşlarına Dair Bir Değerlendirme”, *Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla IV. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (5-7 Mayıs 2000)*, İstanbul: 76-89.
- Çoruhlu, T. (ty). “Eyüp Sultan ve Çevresindeki Hazirelerde Bulunan Hançerli Lahitler ve Taş Sandukalar”, *I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler*, (İstanbul): 43-59.
- Derman, U. (1975). “Mezar Kitâbelerinde Yazı Sanatımız”, *Türkiye Turing Otomobil Kurumu Belleteni*, S.49/328, İstanbul: 36-47.

- Gül, S. (1998). "Feshâne Fabrikası ve Halıları", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla II. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (8-10 Mayıs 1998), İstanbul: 320-323.
- Gülşen, S. (ty.). "Eyüp'te Gömülü Sanatçı Mezarları", I. Eyüp Sultan Sempozyumu Tebliğler, İstanbul: 206-213.
- Güven, E. (2002). "Eyüp Sultan Türbesi Hazîresi'nin Önemine Dair Bir İnceleme", Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla V. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler, (11-13 Mayıs 2001), İstanbul: 234-239.
- Haseki, M. (1976). Plastik Açından Türk Mezar Taşları, İstanbul.
- İbrahimi, M. (1985) "Kalkandelen'deki Harâbâtî Baba (Sersem Ali Baba) Bektaşî Tekkesi" Milli Kültür, 49 (Temmuz 1985) Ankara: 55-60
- İbrahimgil, M. (1997). "Kalkandelen (Tetova) Alaca-Paşa Camii", Vakıflar Dergisi XXVI, Ankara. 249-266.
- Subaşı, H. (ty.). "Eyüp Sultan ve Civarındaki Mezar Taşı Kitâbelerinin Hat San'atı ve Tarihi Açısından Önemi" I. Eyüp Sultan Sempozyumu, Tebliğler (İstanbul): 181-196.
- Tibet, A.-Işın, E.-Yemenici, D. (1996). "Yeni Kapı Mevlevihanesi", Cimetières Et Traditions Funéraires Dans Le Monde Islamique, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I, Ankara: 223-281.
- Tunçel, G. (2005). "Ayaş Mezar Taşları", Sanat Tarihi Dergisi, Yrd. Doç. Dr Lale Bulut'a Armağan, S. XIV-1, (Nisan 2005). Bornova-İzmir: 277-307.
- Tunçel, G. (2005). "Üsküp Mustafa Paşa Camii Hazîresi'ndeki Mezartaşları", Dini Araştırmalar, 7 (21), (Ocak-Nisan 2005). Ankara: 277-287.
- Tunçel, G. (2005). "Üsküp İsa Bey Camii Hazîresi'ndeki Şâhideler", Erdem, C.15, S.43 (Mayıs 2005), Ankara: 59-85.
- Tunçel, G. (2005). "Üsküp İsa Bey Camii Hazîresi'ndeki Lahit Şeklinde Mezarlar", Milli Folklor, C.9, Y.17, S.66, (Yaz/2005), Ankara: 105-115.
- Tunçel, G. (2005). "Üsküp Alaca Camii Hazîresi'ndeki Şâhideler", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 22 (1), (Haziran/2005), Ankara: 215-236.
- Tunçel, G. (2004). "Beypazarı Müzesi'ndeki Mezar Taşları", Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.44, S.2, Ankara: 267-284.
- Tunçel, G. (2004). "Üsküp Sultan Murat Camii Hazîresi'ndeki Mezar Taşları", Bilge, 43/Kış, Ankara: 20-38.
- Ülker, N. (1987). "İzmir Yağhanelerdeki Mezar Kitâbeleri, XIX.-XX. Yüzyıl", IV. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (26-30 Mayıs 1986), Ankara: 1-37.
- Ülker, N. (1998). "İzmir-Hacı Mahmud Camii Hazîresi Mezar Kitâbeleri, XVIII ve XIX. Yüzyıl", V. Araştırma Sonuçları Toplantısı I, Ankara: 11-42.

Ekler

Fotoğraf : 1, 2 - Kalkandelen Alaca Camii Haziresi, Ş.1

Fotoğraf : 3, 4 - Kalkandelen Alaca Camii Haziresi, Ş.2

Fotoğraf : 5, 6 - Kalkandelen Alaca Camii Haziresi, Ş.3

Fotoğraf : 7, 8 - Kalkandelen Alaca Camii Haziresi, Ş.4

Fotoğraf : 9, 10 - Kalkandelen Alaca Camii Haziresi, Ş.5

Fotoğraf : 11, 12 - Kalkandelen Alaca Camii Haziresi, Ş.6

Fotoğraf : 13, 14 - Kalkandelen Alaca Camii Haziresi, Ş.7